

ЗАТВЕРДЖЕНО
Методичною радою
університету
від 27.08.2025
(протокол №1)

Силабус
навчальної дисципліни
Історія півдня України
2025-2026 навчальний рік

Освітня програма «Історія»
Спеціальність «В9 Історія та археологія»
Галузь знань «В Культура, мистецтво та гуманітарні науки»
Рівень вищої освіти: перший

Викладач (і)	Константинова Вікторія Миколаївна
Посилання на сайт	https://bdpu.org.ua/teachers/konstantinova-viktoriya-mykolayivna/
Контактний тел.	+380 97 394 36 73
Е-mail викладача:	vnkonst@ukr.net
Графік консультацій	Консультація відбуваються за допомогою дистанційних технологій у вільний від занять час

Обсяг курсу на поточний навчальний рік:

Кількість кредитів/ годин	Лекції	Практичні/семінарські/лабораторні заняття	Самостійна робота	звітність
5/32	16 годин	14 годин	–	2 (залік)

Семестр: осінній

Мова навчання: українська

Ключові слова: Південь України, регіональна історія, колонізація, імперська політика, Чорноморський регіон, степова зона, мультикультурність, урбанізація, економічний розвиток, соціальні трансформації.

Мета та предмет курсу:

Метою освітнього компоненту є формування системного та критичного розуміння історичного розвитку Півдня України як складного поліетнічного, політичного та соціально-економічного регіону, що перебував під впливом різних державних утворень і цивілізаційних процесів. Курс спрямований на аналіз довготривалих історичних трансформацій, колонізаційних практик, формування міського та сільського простору, а також становлення регіональної ідентичності.

Предметом освітнього компоненту є Південь України як історико-географічний регіон у його просторових, соціальних, економічних і культурних вимірах, включно з процесами взаємодії різних етнічних груп, державних інституцій та локальних спільнот у різні історичні періоди.

№	Програмні компетентності	Компетентності	Результати навчання
1	Спеціальні компетенції (СК)	<p>СК 4. Здатність використовувати у професійній діяльності наукові праці та інформаційно-довідкові видання (бібліографічні довідники, путівники до архівних фондів, архівні описи тощо), сучасні інформаційно-пошукові системи.</p> <p>СК 5. Здатність відшукувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.).</p> <p>СК 6. Здатність використовувати релевантні методи опрацювання історичних та археологічних джерел, зокрема інструментарій спеціальних історичних дисциплін, а також сучасні інформаційні технології для обробки історичних даних.</p> <p>СК 7. Здатність використовувати фахові знання та професійні</p>	<p>ПРН 1. Знати найважливіші факти історичного минулого українського народу і історії людства загалом, а також мати більш глибокі знання про певний історичний період або проблему.</p> <p>ПРН 2. Розуміти контекст і причини відповідних історичних подій та використовувати ці знання у професійній діяльності.</p> <p>ПРН 3. Знати основні підходи до вивчення вітчизняної та світової історії, принципи і методи історичного пізнання, основні типи і види історичних джерел.</p> <p>ПРН 4. Володіти понятійно-категоріальним апаратом історичної науки, професійно оперувати науковими термінами, прийнятими у фаховому середовищі.</p> <p>ПРН 5. Вміти працювати з письмовими, речовими, етнографічними, усними, архівними та іншими історичними джерелами.</p> <p>ПРН 6. Виявляти взаємозв'язки між процесами у минулому та на сучасному етапі, аналізувати суспільні процеси в історії України у контексті європейської та світової історії.</p> <p>ПРН 7. Розуміти і виявляти відмінності в історіописанні, поглядах на минуле представників різних епох та у різних контекстах.</p> <p>ПРН 8. Брати участь у плануванні та виконанні наукових досліджень у сфері історії, презентувати результати досліджень, аргументувати висновки.</p> <p>ПРН 9. Мати навички організації практичного вирішення питань історичної пам'яті та охорони матеріальної й нематеріальної культурної спадщини України.</p> <p>ПРН 10. Застосовувати сучасні методики</p>

		<p>навички для виявлення, охорони та популяризації історико-культурної спадщини.</p> <p>СК 12. Здатність робити відбір та прийняття на збереження артефактів і документів у відповідності до нормативів, організувати археографічну діяльність, роботу в архівах та музеях, державних наукових та науково-дослідних установах у відповідності з прийнятими правилами та нормами.</p>	<p>у процесі популяризації історії та археології, а також здійсненні різних видів педагогічної діяльності.</p> <p>ПРН 11. Здійснювати аналіз ситуацій з урахуванням історичного контексту та/або історичних передумов.</p> <p>ПРН 12. Здійснювати комунікацію з професійних питань з представниками наукових, громадських, релігійних і національно-культурних організацій і спільнот.</p> <p>ПРН 13. Розуміти загальні та специфічні риси історичного розвитку різних регіонів України, Європи та світу, фактори, що зумовлюють різноманіття культур та національних спільнот, ефективно співпрацювати з носіями різних історичних та культурних цінностей.</p> <p>ПРН 14. Вміти акумулювати та поширювати кращий досвід професійної діяльності, інтегрувати досягнення інших наук для вирішення актуальних проблем історії та археології.</p>
--	--	--	---

Зміст курсу:

Географічні та концептуальні рамки Півдня України як історичного регіону.
 Антична спадщина Північного Причорномор'я та ранні державні утворення.
 Степ і колонізаційні процеси у середньовіччі та ранньомодерну добу.
 Імперська інтеграція регіону у складі Російської та Османської імперій.
 Процеси заснування та розвитку міст Півдня України (зокрема Одеса, Херсон, Миколаїв).
 Аграрна колонізація, економічні моделі та портова торгівля Чорноморського регіону.
 Мультикультурність, етнічні спільноти та конфесійна структура регіону.
 Південь України у революціях, війнах та державотворчих процесах ХХ століття.
 Радянська модернізація та соціально-економічні трансформації регіону.
 Сучасні процеси розвитку, урбаністичні зміни та геополітичні виклики Півдня України.

Методи навчання: евристична бесіда, бесіда, пояснення; інтерактивні методи (робота в малих групах, мозковий штурм, метод проєктів, дискусія), імітаційна гра (наукова конференція, семінар-диспут), мультимедійна презентація, методи контролю і самоконтролю, самооцінювання, взаємооцінювання.

Політика курсу (особливості проведення навчальних занять): Викладачі та всі здобувачі, що вивчають цей курс, зобов'язуються дотримуватись таких положень: [Про організацію освітнього процесу в БДПУ](#), [Про використання технологій дистанційного навчання в освітньому процесі Бердянського державного педагогічного університету](#), [Про академічну доброчесність у Бердянському державному педагогічному університеті](#), [Про критерії та порядок оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти у Бердянському державному педагогічному університеті](#), [Про внутрішню систему забезпечення якості освітньої діяльності Бердянського державного педагогічного університету](#), [Про політику попередження і боротьби із сексуальними домаганнями та дискримінацією у Бердянському державному педагогічному університеті](#) та розуміють, що за їх порушення несуть особисту відповідальність.

Відвідування занять з курсу є особистим вибором здобувача освіти. Під час лекційних занять лектор розкриває проблемні питання та концепти, які включені до семестрового оцінювання з курсу (екзамену). Під час практичних (семінарських) занять здобувачі освіти відповідають на оприлюднені заздалегідь проблемні питання, приймають участь в дискусіях та обговореннях. Важливим елементом опанування знаннями є *самостійна робота* студентів у вільний час від аудиторних занять (археологічна лабораторії, методичний кабінет, читальний зал).

Під час самостійної роботи здобувачі освіти готують індивідуальні завдання з курсу, які мають бути завантажені на платформу MOODLE у встановлені терміни. Право на перескладання поточних оцінок можуть отримати лише ті здобувачі, які пропустили заняття з поважних причин (лікарняний чи відрадження). Перескладання відбувається у формі усної співбесіди. Підсумковий контроль у формі екзамену складається з двох частин – тестова (розміщена на платформі MOODLE, тест має бути виконаний до дня екзамену) та усна (відповідно до розкладу екзаменаційної сесії, за екзаменаційними білетами у формі усної співбесіди). Здобувачі освіти, які отримали незадовільну підсумкову оцінку мають право на перескладання у встановлені терміни.

Використання штучного інтелекту (ШІ) при підготовці до практичних занять можливе виключно для структурування матеріалу, підготовки презентацій, перекладу джерел. Заборонено генерувати неперевіраних та неправдивих фактів (див. [Політика використання штучного інтелекту в освітньому процесі Бердянського державного педагогічного університету](#)).

Технічне й програмне забезпечення/обладнання, наочність: У процесі дистанційного навчання для реалізації дисципліни використовується персональний комп'ютер або ноутбук із стабільним доступом до мережі Інтернет, вебкамера, гарнітура (мікрофон і навушники), а також за потреби — планшет або смартфон як додатковий пристрій для участі в заняттях і виконання завдань.

Програмне забезпечення включає платформи для організації відеоконференцій (наприклад, Zoom, Google Meet або Microsoft Teams), системи управління навчанням (Google Classroom, Moodle), текстові та презентаційні редактори (Microsoft Word, Google Docs, PowerPoint), а також сервіси для спільної роботи та обміну файлами (Google Drive, OneDrive).

Наочність дисципліни забезпечується використанням мультимедійних презентацій, інтерактивних схем і таблиць, відеолекцій, навчальних демонстрацій, цифрових підручників і

статей, а також візуалізацій у форматі інфографіки. Додатково можуть застосовуватися онлайн-тести, інтерактивні завдання та симуляційні матеріали, що сприяють кращому засвоєнню навчального матеріалу та підтримують активну взаємодію зі студентами в дистанційному форматі.

Система оцінювання та вимоги: підсумкова рейтингова оцінка з курсу не може перевищувати 100 балів та розподіляється наступним чином: заходи поточного контролю – не перевищують 50 балів, залік – не перевищує 50 балів. За роботу на практичних (семінарських) заняттях здобувач може отримати не більше 30 балів. *Критеріями оцінки при усних відповідях* виступають: повнота розкриття питання; логіка викладення, культура мови; впевненість, емоційність та переконаність; використання основної та додаткової літератури (монографій, навчальних посібників, збірників документів, журналів, інших періодичних видань тощо), аналітичні міркування, вміння робити порівняння, висновки. Тобто 5 балів – за повну та добре аргументовану й проілюстровану прикладами доповідь, 4 – за недостатньо повне, але певною мірою обґрунтоване повідомлення, проілюстроване прикладами, 3 – неповна відповідь з наведенням поодиноких аргументів та прикладів, 1-2 – за окремі доповнення та приклади. **Самостійна робота студентів.** Предметом самостійної роботи студентів є опрацювання ними як окремих тем програми курсу в цілому, так і деяких розділів тем у вигляді ілюстративного альбому-реферату. Перевірка рівня засвоєння матеріалу самостійно опрацьованих тем чи окремих розділів здійснюється у вигляді написання реферату. Самостійна робота студентів оцінюється в діапазоні від 0 до 10 балів у кожному із змістових модулів.

Список рекомендованих джерел, літератури та інформаційних ресурсів:

Базова

1. [Ab urbe condita : Урбаністичний простір Південної України в останній третині XVIII – першій половині XX ст.](#) : збірка матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 250-й річниці м. Запоріжжя. Запоріжжя: АА Тандем, 2020. 288 с. іл.
2. Баханов К.А., Лыман И.И. [Бердянск в дневниках титулярного советника В.К.Крыжановского](#). Крыжановский В.К. Дневники. Запорожье: Просвіта, 2002. 218 с.
3. [Бердянська чоловіча гімназія \(остання третина XIX століття\)](#) / Упорядники: В.М. Константинова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том І. К.: «Освіта України», 2006. 528 с.
4. [«Бердянський літописець» Василь Крижанівський](#) // Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константинова. Бердянськ - Київ - Едмонтон: РА «Тандем – У», 2007. с. 300 с.
5. Бойко А.В. Джерела з історії ярмарок Південної України останньої чверті XVIII – першої половини XIX століття. Запоріжжя, 2000. 136 с.
6. Бойко А.В. Південна Україна останньої чверті XVIII століття. Аграрні відносини. Запоріжжя, 1997. 203 с.
7. Бойко А.В. Південна Україна останньої чверті XVIII століття. Аналіз джерел. К., 2000. 308 с.
8. Верменич Я. Південна Україна на цивілізаційному пограниччі : [монографія] Київ : Ін-т історії України НАН України, 2015. 481 с.
9. Gelina Harlaftis, Victoria Konstantinova, Igor Lyman, Anna Sydorenko and Eka Tchkoizde (eds) [BETWEEN GRAIN AND OIL FROM THE AZOV TO THE CAUCASUS: THE PORT-CITIES OF THE EASTERN COAST OF THE BLACK SEA, LATE 18TH – EARLY 20TH CENTURY](#). Rethymnon, Crete 2020. xxxi + 534 p.

10. [Дослідники історії Південної України : біобібліографічний довідник](#) / Упорядник : Ігор Лиман. Київ, 2013. Том 1. 382 с.
11. [Дослідники історії Південної України : біобібліографічний довідник](#) / Упорядник : Ігор Лиман. Том 2. Київ, 2016. 496 с.
12. Єременко М., Лиман І. [Військове духовенство на півдні України \(1734-1853 рр.\)](#). Мелітополь : Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2014. 436 с.
13. Запорізький рахунок Великої війни: 1939-1945: монографія / наук. ред. Ф. Г. Турченко. Запоріжжя : Просвіта, 2013. 416 с.
14. Золотар Л.М. Будівництво і функціонування мережі шосейних доріг Таврійської губернії в другій половині XIX – на початку XX століття. *Сборник научных трудов Sworld: материалы международной научно-практической конференции «Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании 2012»*. Одеса: КУПРИЕНКО, 2012. Выпуск 4. Том 49. С. 65-71.
15. Золотар Л.М. Транспортні засоби на дорогах Таврійської губернії в другій половині XIX – на початку XX століття. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія Історія. Київ, 2019. Т. 30 (69). № 2. С. 16-22.
16. Лиман І. [Державна церква і державна влада: Південна Україна \(1775– 1861\)](#). Запоріжжя: РА «Тандем–У», 2004. 400 с.
17. Константінова В., Лиман І, Ігнатова А. [Європейське спрямування Північного Приазов'я в імперську добу: британські консульські рапорти про італійське судноплавство](#). Бердянськ: ФОП Ткачук О. В., 2016. 184 с.
18. Константінова В.М. [Соціокультурні аспекти урбанізаційних процесів на Півдні України \(друга половина XIX – початок XX століття\)](#). Запоріжжя, 2011. 100 с.
19. Константінова В.М. [Урбанізація: південноукраїнський вимір \(1861–1904 роки\)](#). Запоріжжя: АА Тандем, 2010. 596 с.
20. Лиман І. І. [Церковний устрій Запорозьких Вольностей \(1734–1775\)](#). Запоріжжя: РА «Тандем–У», 1998. 180с.
21. [«Кращий порт Азовського моря». Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» \(1861 – 1875 рр.\)](#) // Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова. Бердянськ – Таганрог: РА «Тандем – У», 2007. 402 с.
22. Лиман І., Константінова В. [Український Південь очима консулів Британської імперії 19 - початку 20 ст. Том 1: Британські консули в портовому місті Бердянську](#). Київ, 2018. 630 с.
23. Лиман Ігор, Константінова Вікторія, Данченко Євген. [Британський консул і промисловець Джон Грієвз](#). Бердянськ: Видавець Ткачук О. В., 2017. 200 с.
24. Лиман Ігор, Константінова Вікторія. [Грецька громада та консули Греції у Бердянську XIX – початку XX століття](#). Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2020. 494 с.
25. Лиман Ігор, Константінова Вікторія. [Німецькі консули в Північному Приазов'ї](#). Дніпро: ЛІРА, 2018. 500 с.
26. Лиман Ігор, Подколзіна Софія. [Поширення імперських практик взаємин держави і церкви: релігійне життя Бердянська першого десятиріччя його існування](#). Бердянськ: ФОП Ткачук О. В., 2015. 118 с.
27. Макідонов А. В. [Дніпровська прикордонна лінія в документах середини 1770-х - початку 1780-х рр.: збірник документів](#). Запоріжжя: Кругозір, 2016. 516 с.
28. Макідонов А.В. [Дніпровська лінія \(1770-1797\)](#). Запоріжжя: Акцент Інвест-трейд, 2014. 556 с.
29. Матвієнко Л. П., Михайлик А. Г., Макаренко О. П. Культура південноукраїнського регіону. Питання міжетнічної комунікації: навч. посібник. Рекомендовано Міністерством

- освіти і науки України / За заг. ред. канд. пед. наук, проф. А. Г. Михайлика. Миколаїв: Вид. Прокопчук Т. Ю., 2010. 322 с.
30. Ушаков О. Місцеве самоврядування півдня України в 1917-1921 роках. Бердянськ : Ткачук О. В., 2016. 135 с.
  31. Наука в Южном регионе Украины (1971-2011) / [Б. Г. Александров и др. ; ред. С. А. Андронати] ; Нац. акад. наук Украины, Юж. науч. центр. О. : Фенікс, 2011. 699 с.
  32. [Наукова школа професора А.В. Бойка: персоналії та доробок](#) / Упорядники: Ігор Лиман, Вікторія Константінова. Запоріжжя, 2011. 376 с.
  33. [«Повітова столиця». Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника»\(1876 – 1893 рр.\)](#) // Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова. Бердянськ – Невинномиськ: РА «Тандем – У», 2007. 380 с.
  34. [Селяни і місто: феномен сприйняття урбанізаційних процесів у селянській традиції \(матеріали історико-археографічних експедицій Північним Приазов'ям\)](#) / Упорядник В.М. Константінова. К., 2012. 416 с.
  35. Схід і Південь України: час, простір, соціум : колект. монографія : у 2 т. / відп. ред. - акад. НАН України В. А. Смолій ; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2014 - 2016.
  36. Торгівля в Південній Україні: організація товарообігу та людський потенціал (кінець XVIII - початок XX ст.) / Гордуновський О. М., Гуржій О. І., Реєнт О. П. ; [відп. ред. В. А. Смолій] ; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2017. 154 с.
  37. Турченко Г. Ф., Турченко Ф. Г. Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кін. XIX ст. – 1921 р.). К.: Генеза, 2003. 304 с.
  38. Турченко Г. Ф. Південна Україна на зламі епох (1914-1922 рр.). Запоріжжя: Просвіта, 2005. 324 с.
  39. Турченко Г. Ф. Південноукраїнський регіон у контексті формування модерної української нації (XIX – перша чверть XX ст.). Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2008. 342 с.
  40. [Усна історія Степової України](#) / Запорізький край. Запоріжжя: АА Тандем, 2012. Т. 10. 532 с.
  41. [Усна історія Степової України](#) / Упорядник І.В. Савченко. Запоріжжя: АА Тандем, 2015. Т. 11. 352 с.
  42. Формування економічного потенціалу південного регіону України : монографія / [І. Т. Кіщак та ін.] ; Миколаїв. нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. Миколаїв : Ліон, 2014. 330 с.
  43. Чоп В.М., Лиман І.І. [«Вольный Бердянск»: місто в період анархістського соціального експерименту \(1918–1921 роки\)](#). Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2007. 478 с.
  44. Чоп В.М., Лиман І.І. [Нашадки запорожців: махновський рух у Північному Приазов'ї \(1918-1921 рр.\)](#). Мелітополь. 2019. 609с.
  45. Чоп Володимир, Лиман Ігор. [Місцями пам'яті повстанських перемог у Запорозькому краї: Азовська операція Нестора Махна](#). Запоріжжя, 2017. 99 с.
  46. [«Юне місто». Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» \(1827–1860рр.\)](#) // Упорядники: І. І. Лиман, А. М. Піменов. Бердянськ– Ростов-на-Дону: РА«Тандем–У», 2007. 358 с.

Додаткова література

47. Арабаджи С. С. Повсякденне життя грекині Приазов'я наприкінці XIX – на початку XX ст. // *Гілея*. К., 2009. Спецвипуск. С. 78-84.
48. Бачинська О. А. Політика Російської імперії щодо задунайського козацтва: стратегія, тактика, заходи // *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)*. Вип. 4. К.: Інститут історії України НАН України, 2004. С. 320-328.

49. Історичні мідраші Північного Причорномор'я / голов. ред. М.М. Шитюк. Випуск VII. Том II. Миколаїв: Типографія Шамрай, 2018. 377 с.
50. Крилов М. В. Пам'ять втрачених сіл (Зниклі ойконіми Запоріжжя: 1945- 2000). Довідник. Мелітополь: Мелітополь, 2002. 76 с. ●
51. Крилов М. В. Трансформація розселення менонітів та німців у Молочанському регіоні в дорадянський період // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Херсон, 2005. С. 184-188.
52. Мільчев В. І. Болгарська еміграція до України у XVIII столітті // *Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України Запорізького державного університету: Південна Україна XVIII-XIX століття*. Вип. 3. Запоріжжя, РА Тандем-У, 1998. С. 114-122.
53. Нариси з історії освоєння Південної України XV-XVIII ст. : колективна монграфія / за ред. О. Репана. К. : К.І.С., 2020. 288с.
54. Пачев С. І. Болгарський переселенський рух до Приазов'я: підсумки півторастолітнього вивчення // *Болгари: 150 років у Приазовському краї* / Наукова серія. Болгари Північного Приазов'я: історія, мова та культура, Книга 5. Велико-Тирново, Мелітополь, Вид-во МДПУ ім. Богдана Хмельницького, 2012. С. 11-51.
55. Пачев С. І. Міграції болгар і гагаузів у Таврійській губернії після російсько-турецької війни 1877-1878 рр. // *Дриновський збірник*. Т. III. Харків-Софія: Академічне вид-во ім. проф. Марина Дринова, 2009. С. 276-285.

Інформаційні ресурси

1. <http://ri-urbanhistory.org.ua/>
2. <https://uinp.gov.ua/>
3. <http://history.org.ua/uk>